

Stanisław Sagan
Viktoriya Serzhanova

Uniwersytet Rzeszowski

AKTY USTROJOWE I KONSTYTUCJE ISLANDII

Konstytucjonalizm islandzki rozwijał się w cieniu i pod wpływem duńskich osiągnięć ustrojowych. Prawo duńskie należy do tzw. kręgu zachodniego nordyckiej kultury prawa. W jej obszarze ukształtowały się oryginalne instytucje ustrojowe, których początek sięga XIII w. Aneksja Islandii przez Danię w końcu XIV w. związała losy Islandczyków z tym krajem i jego kulturą prawną do połowy XX w., przerywając zarazem rozwój rodzimych instytucji ustrojowych Islandii, których początek sięga X w.

1. Przedkonstytucyjne akty ustrojowe

Około 930 r. w Dolinie Thingvellir (40 km na wschód od Reykjavíku) po raz pierwszy zebrało się zgromadzenie reprezentujące wszystkie regiony kraju zwane *Alþingi* – Wielkie Zgromadzenie.

Początkowo *Alþingi* składał się z najbardziej wpływowych przywódców zwanych *goðar*. Uchwalał on prawo i pełnił funkcje sądowe. Podczas zgromadzeń dolina Thingvellir uważana była za sanktuarium. Centrum stanowiła Skała Prawa (*Lögberg*). Na jej szczycie zasiadał *Lögsögumadur*, który mu przewodniczył. Warto zauważyć i podkreślić, że zgromadzenia w dolinie odbywały się regularnie do 1799 r.

W poszczególnych częściach kraju zbierały się natomiast lokalne *þingi*. W ramach *Alþingi* funkcjonowało ciało składające się z prawników, których rola w tym czasie była, jak się wydaje, bardzo znaczna. Nosiło ono nazwę *Lögrétta* (Rada Prawa). W jej skład wchodziło *goðar* z 39 okręgów oraz 9 innych członków, a także przewodniczący *Alþingi*. Do kompetencji tego organu należały sprawy związane z wprowadzaniem nowych praw i interpretacja prawa¹.

¹ Wnikliwie tworzenie i funkcjonowanie prawa w tym okresie opisuje R.T. Long, *The Decline and Fall of Private Law in Iceland*, <http://libertariannation.org/a/f13/1.htm>; także D. Friedman, *Private Creation and Unenforcement of Law: A Historical Case*, <http://davidfriedman.com/Academic/Iceland/Iceland.html>.

Nie stworzono równolegle żadnych organów czy też instytucji władzy wykonawczej. Otwartym pytaniem pozostaje to, jak tę unikalną strukturę zdefiniować. W porównaniu z ówczesnymi średniowiecznymi państwami brakowało Islandii podstawowego elementu państwowotwórczego, jakim był monarcha i skupiona w jego rękach pełnia władzy wykonawczej. Islandzka historiografia okresu walki o niepodległość w XIX w., która po raz pierwszy podniosła tę kwestię, zakwalifikowała tę formę organizacji jako *þjóðveldi*, bliskie niemieckiemu terminowi *Volk*, gdzie *þjóð* oznacza „naród” („lud”), natomiast *veldi* – „władzę”, a zatem była to „władza narodu (ludu)” – czyli republika. Osią tych dociekań była semantyka języka staroislandzkiego. Do tych ustaleń wyjątkowo krytycznie odnosili się historyografowie w latach sześćdziesiątych XX stulecia, kiedy to rozgorzała na nowo dyskusja o formie islandzkiej organizacji społeczeństwa u zarania jej państwowości. Skłaniano się wówczas do jej określenia jako *goðaveldi* – „władza *goðich*”. Wiązało się to z silną pozycją *goðich* jako naczelników rodów. Większość współczesnych historyków skandynawskich i niemieckich skłania się do nazwania tej formy mianem *Freistaat* – wolne państwo, lub *commonwealth* – wspólnota².

Niezależnie od dociekań semantycznych, skupiając się na składzie *Alþingi* można ustalić, że był on w owym czasie „parlamentem rodów”. W tym sensie społeczeństwo islandzkie X i XI w. było bezpaństwowe. Pomimo istnienia ogólnokrajowego ciała ustawodawczego, co należy podkreślić, nie istniały żadne inne instytucje władzy wykonawczej. Zarówno w *Alþingi*, jak i w społeczeństwie ważką rolę odgrywali przywódcy rodowi – *goði*³. To w ich rękach skupiała się władza nad członkami rodu, to oni decydowali o treści prawa i jego egzekucji. Elementem tej struktury społecznej była możliwość zmiany rodu i, co za tym idzie, podległości innemu *goðiemu*. Było to zatem społeczeństwo rodowe z zaledwie zarysowanymi konturami centralnego mechanizmu stanowienia prawa. Stąd niemieckie terminy *Freistaat* nie wydają się właściwe. Ta forma politycznej organizacji społeczeństwa bliska jest angielskiemu terminowi *commonwealth* – wspólnota⁴.

Taka forma politycznej organizacji społeczeństwa islandzkiego przetrwała dwa wieki, aż do czasu zawładnięcia wyspy przez Norwegów.

Niektórzy historycy prawa zauważają, że w średniowiecznym ustroju Islandii da się dostrzec elementy podziału władzy z wyodrębnionymi organami prawodawczymi, sądowymi i wykonawczymi, chociaż przyznają, że ta ostatnia była najsłabiej zorganizowana⁵. Te głosy jednakże wydają się odosobnione.

² H. Kadečková, *Dějiny Islandu*, Praha 2001, s. 47.

³ Ten staroislandzki termin wywodzi się od *goð* – „bóg”. Stąd wywodzono, że w czasach pogańskich przywódca rodu miał też władzę religijną.

⁴ Szerzej o tym B. T. Runolfsson Solvason, *Ordered Anarchy: Evolution of the Decentralized Legal Order in the Icelandic Commonwealth*, <https://notendur.hi.is/bthru/iep.htm>; także J. Jóhannasson, *A History of the Old Icelandic Commonwealth, Íslandinga saga*, Winnipeg 1974, reprint z 2006 r., *passim*; a z prac nowszych również J. L. Boyock, *Medieval Iceland: Society, Sagas and Power*, Los Angeles 1990.

⁵ L. Leciejewicz, *Normanowie*, Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 97 i n.; także B. Piotrowski, *Allthing*

Około 935 r. kraj podzielono na cztery dzielnice i utworzono, co za tym idzie, cztery sądy dzielnicowe (*fjordungs domur*). W ich składach zasiadało po 36 sędziów. Piąty sąd utworzono w początkach XI w. i wykonywał on funkcje sądu najwyższego. Zajmował się także tymi sprawami, których nie podejmowały sądy dzielnicowe. W jego składzie zasiadało 48 sędziów powoływanych przez *Lögrétta*.

W 1000 r. *Alþingi* przyjął uchwałę o przyjęciu chrześcijaństwa jako oficjalnej religii na Islandii. Jednakże, mimo przyjęcia przenikającego z Norwegii chrześcijaństwa, pogańskie obrzędy religijne utrzymywały się jeszcze przez ponad sto lat. Porządek rodowy, aczkolwiek rysują się w nim wczesne podziały klasowe, został w zasadzie zachowany w swym anachronicznym kształcie polityczno-obyczajowym. Ale już podstawowe środki utrzymania: pola uprawne, łąki i lasy – należały do jednostek spośród starszyny i tylko pastwiska oraz łowiska morskie pozostawały we władaniu rodowym. Mimo to surowe i trudne warunki egzystencji (właściwie wszyscy żywili się i utrzymywali przede wszystkim z pracy własnych rąk) sprzyjały utrzymywaniu pewnych form dawnej równości rodowej. Nawet niewolnicy, którzy zawsze stanowili tutaj nieliczną grupę społeczną (nie zdobywano niewolników na wyprawach wojennych i prawie w ogóle ich nie kupowano), wniknęli z czasem do wolnego społeczeństwa bądź to obdarzeni wolnością ze względów ekonomicznych, bądź też nabywając prawa do wolnej egzystencji z powodów demograficznych, które zmuszały niewielką społeczność do ułatwienia im jak najbardziej wydajnego sposobu gospodarowania⁶.

Kolejne wieki przyniosły wzmocnienie stosunków feudalnych. Przez cały wiek X i XI trwał więc nieustanny, choć powolny i trudny do precyzyjnego zbadania, proces stopniowego rozkładu rodowej struktury społecznej i kształtowania się pierwotnego układu feudalnego. Zwolna dobiegał końca okres ustroju rodowego, dochodziło do znacznego rozwarstwienia społecznego. Wspólnoty rodowe nie posiadały już tak silnych więzi jak kiedyś. Islandczycy na wyprawach wojennych, w służbie w orszakach królów norweskich uczyli się nowej wiedzy o organizacji społecznej. Rody rozpadały się podczas nieustannych waśni, sporów, kłótni, krwawych rozpraw, stanowiących odwet za urażoną dumę czy naruszenie praw rodowych.

Utrata niepodległości nastąpiła w 1264 r., dokonana się w formie traktatu znanego jako „stary konwent”, a Norwegowie gwarantowali wyspiarzom zachowanie niezależności. Były to wszakże deklaracje bez pokrycia, w rzeczywistości cała władza znalazła się w rękach namiestnika króla norweskiego i podległych mu urzędników – komisarzy królewskich (*hirdstjorar*). Islandczyków zaczęto odsu-

– najstarszy parlament Europy, Warszawa 1972, s. 3 i n.; również A. Gaca, *Historia źródeł prawa sądowego państw skandynawskich (XII – XVII w.)*, [w:] *Przez tysiąclecia: państwo prawo – jednostka*. Materiały ogólno-polskiej konferencji historyków prawa, Ustroń 17–20 września, red. A. Lityński i M. Mikołajczyk, t. I, Katowice 2001, s. 81 i n.

⁶ Związki Islandii z Norwegią w tym okresie omawia P. Boulhosa, *Icelanders and the Kings of Norway. Medieval Sagas and Legal Texts*, wydane przez Brill Academic Pub, Leiden–Boston 2005.

wać od udziału w rządach, a nawet ograniczać ich aktywność w samorządzie lokalnym. Administrację w terenie przejęli komisarze okręgowi (*sylumenn*).

Poważnie zmieniły się funkcje *Alþingi*, przestał on bowiem posiadać wyłączność uchwalania prawa na Islandii. Nadal działała, złożona z 36 członków, *Lög-rétta*, ale jej decyzje musiały uzyskiwać sankcję norweskiego monarchy. Jednakże, jeśli inicjatorem ustawy był król, wówczas prawo jej zatwierdzenia posiadał *Alþingi*⁷.

W latach 1262–1270 przy pomocy prawników norweskich przeprowadzono kodyfikację prawa islandzkiego, wydając Kodeks *Grágás* (Kodeks Szarej Gęsi). Nieznany jest powód, dla którego ten zbiór tak nazwano⁸. Zebrano tam przepisy i normy zwyczajowe z zakresu prawa karnego, cywilnego, procedur sądowych, postępowania w *Alþingi* oraz – fragmentarycznie – z dziedziny administracji. Był to w tym czasie jeden z najbardziej oryginalnych zbiorów prawa w XIII-wiecznej Europie⁹. Świadectwem pogłębiania się tendencji unifikacji prawa z Norwegią staje się kolejny zbiór, nazwany od imienia wybitnego jurysty Jóna Einarssona *Joñasbok*. Był to wyraz ujednoczenia prawa islandzkiego z norweskim. Norwegia, będąca w tym czasie pod panowaniem Króla Magnusa VI Prawodawcy (1263–1280), uporządkowała i ujednoczyła w całym kraju system prawa.

Wprowadzenie w 1281 r. *Joñasbok* poprzedzał nadany Islandii przez Magnusa VI zbiór praw znany jako *Járnsíða*. Miało to miejsce, jak się przypuszcza, w latach 1271–1274. Zastąpił on obowiązujący dotychczas Kodeks Szarej Gęsi. Zbiór zawierał regulacje istotne dla dotychczasowego ustroju wyspy, uchylał bowiem uprawnienia *goðar*, oddając całą władzę stanowienia praw w ręce monarchy.

W 1274 r. wprowadzono *Landsloven*, czyli prawo ogólnopaństwowe, a w dwa lata później – prawo miejskie *Byloven*¹⁰.

Na początku XIV w. Norwegowie wprowadzili nowy podział administracyjny wyspy na okręgi (*sysla*), które zarazem były jednostkami terytorialnych kompetencji sądów i organów skarbowych. W tym okresie *Alþingi* stracił swoje dotychczasowe znaczenie i został podporządkowany namiestnikowi królewskiemu, stając się jego organem doradczym. Na mocy decyzji monarchy norweskiego z 1313 r. miał być zwoływany co 9 lat. Sytuacja ta zrodziła odruchy oporu, zrazu tylko w łonie członków samego *Alþingi*. Podkreślić wypada, że był to od samego początku zamysł legalnej opozycji przeciwko obcej dominacji, trwał on zresztą przez cały okres panowania norweskiego, a później duńskiego.

⁷ O zdominowaniu Islandii przez Norwegię, tzw. okresie „starego konwentu” (*gamli sattmali*) zob. <http://www.althingi.is/eksysag/nra-d/i2a.shtml>.

⁸ E. Roesdahl, *Historia Wikingów*, Gdańsk 2001, s. 229. Interesującym może być sięgnięcie do wydanej w 1923 r. monografii *Grágás, Islændernes lovbogi i fristatens tid* autorstwa V.H. Finsena. Obecnie został wydany reprint (Nabu Press) w języku duńskim, pochodzi z 2011 r. Cenne pozostaje tu także opracowanie D. Straucha *Mittelalterisches Nordischer Recht Bis 1500*, Berlin–New York 2011.

⁹ B. Piotrowski, *Althing...*, s. 9 i n.; także A.S. Kan, *Istoriya skandinavskich stran (Danija, Norvegija, Szwecija)*, Moskwa 1980, s. 32.

¹⁰ A. Bereza-Jarociński, *Zarys dziejów Norwegii*, Warszawa 1991, s. 53.

W 1380 roku, tj. po śmierci norweskiego króla Haakona VI (1340–1380), Islandia, będąca częścią Norwegii, przeszła pod panowanie duńskiej królowej Małgorzaty (1353–1412) i od tego momentu aż do uzyskania pełnej niepodległości w 1944 r. jej losy związane zostały z Królestwem Danii. Ekspansja duńska na wyspie przybrała wszakże gwałtownie na sile po zawarciu Unii Kalmarskiej w 1397 r. Dyskryminacja polityczna i wyzysk gospodarczy zahamowały rozwój ekonomiczny i kulturalny kraju. W XIV w. epidemia czarnej ospy zdziesiątkowała ludność wyspy. Podupadło rolnictwo (najpewniej na skutek niekorzystnych zmian klimatycznych, ale i z powodów ekonomicznych), zmniejszyła się flota handlowa na skutek braku drewna budulcowego, poziom kultury materialnej uległ znacznemu obniżeniu, a stosunki handlowe i kulturalne z Europą osłabły. Duńscy urzędnicy stosowali rabunkową politykę fiskalną, ograniczali aktywność handlową wyspiarzy, nakładali na mieszkańców wyspy nieludzko wysokie podatki.

Można uznać, że pełnia uzależnienia Islandii od Danii nastąpiła w XVI stuleciu, w czasie wprowadzania na wyspę nowej religii protestanckiej, będącej religią państwową w Danii od 1535 r. Usiłowania duńskie wywołały żywiołowy opór mieszkańców wyspy, tradycyjnie związanych z katolicyzmem. Na czele opozycji stanęli dwaj biskupi: Ögmundur Pálsson – ostatni ordynariusz Skátholtu i Jón Arason z Holaru. Założyli oni związek „chrześcijańskiej i dogmatycznej miłości”¹¹.

Władze duńskie obrały metodę wprowadzania nowej religii siłą, mnożyły się brutalne pacyfikacje wojskowe, a biskup Jón Arason został ujęty i stracony. W ogólnonarodowym oporze nie zabrakło też głosu *Alþingi*, który zdecydowanie potępił poczynania duńskie. Jednakże jednolity początkowo front oporu przeciwko Danii zaczął się załamywać za sprawą jej konsekwentnej polityki. Stosunkowo najszybciej nowa religia znajdowała zwolenników pośród młodej generacji, a zwłaszcza pośród urzędników pozostających na służbie u Duńczyków. Opornie natomiast przyjmowała protestantyzm wieś. Dopiero w drugiej połowie XVI stulecia religia ewangelicko-luterańska stała się powszechnie obowiązująca. Odgórne wprowadzanie nowej konfesji wymagało faktycznego przejęcia wyspy pod bezpośrednią kontrolę monarchy duńskiego, co uczynił Chrystian II (1534–1559). Jednakże formalnoprawnym uwieńczeniem wpływów duńskich był akt z 1662 r., na mocy którego Islandia stała się integralną częścią Danii¹². Dalszej degradacji ulega pozycja *Alþingi*, który będąc już ciałem tylko opiniodawczym, został pozbawiony swych dalszych, tradycyjnych funkcji – odebrano mu bowiem funkcje sądownicze, przekazując je, utworzonemu w 1587 r., Sądowi Najwyższemu. Zaraz też po inkorporacji Duńczycy utworzyli na wyspie urząd gubernatora, który przejął pełnię władzy administracyjnej i uzyskał znaczne uprawnienia sądowe.

W końcu XVI stulecia wśród duchowieństwa zbudziło się naukowe zainteresowanie dziejami i geografiami wyspy. Wówczas też powstały pierwsze dzieła

¹¹ H. Kadečkova, *Dějiny ...*, s. 161.

¹² B. Piotrowski, *Althing ...*, s. 12 i n.

z tej dziedziny, traktowane przez historię literatury jako zapowiedź renesansu i przejaw kształtowania się postawy racjonalnej wobec świata i przeszłości. Były one adresowane przede wszystkim do cudzoziemców, miały ich uczyć wielkości i zapoznać ze starożytnymi dziejami islandzkimi, stanowiły też świadectwo odrażdżającej się dumy narodowej, przeciwstawianej duńskiej pogardzie dla wszystkiego co islandzkie.

Na życie gospodarcze Islandii znaczny, wyraźnie niekorzystny wpływ miało wprowadzenie duńskiego monopolu handlowego w początkach XVII stulecia. Zrodziło to opór Islandczyków oraz zainicjowano ruch odrodzenia, który stał się podstawą do bardziej zorganizowanych działań kulturalnych na rzecz wydobywania wyspy z olbrzymiego zacofania ekonomicznego i ucisku narodowego. Bezgraniczny, prawie niewolniczy wyzysk duński, liczne epidemie i katastrofy naturalne nie zdołały stłumić w sposób całkowity narodowego życia kulturalnego. Złą sytuację pogłębiały nękające wyspę klęski żywiołowe, epidemia ospy w 1707 r., wybuchy wulkanów i trzęsienia ziemi – szczególnie silne w 1774 r. W 1786 r. Reykjavik był miastem i stolicą, jednakże liczył zaledwie 300 mieszkańców.

W początkach XIX stulecia dokonano likwidacji resztek instytucji autonomicznych. W 1800 r. rozwiązano *Alþingi*, a w 1808 zlikwidowano samorząd lokalny¹³.

Sytuacja społeczna i gospodarcza Islandii na początku XIX w. nadal była trudna, mimo pewnych ustępów ze strony monarchii duńskiej. Korsarstwo oraz prowadzona przez Szwecję wojna gospodarcza z Danią utrudniały handel morski. Mimo wszystko jednak wytworzyła się na wyspie warstwa bogatych farmerów, z której wywodziła się nieliczna, ale prężna i ofiarna inteligencja islandzka, formułująca coraz dalej sięgający program odrodzenia narodowego oraz niepodległości. Ruch ten stał się szczególnie silny po zerwaniu unii duńsko-norweskiej (1814). Islandia pozostała, co prawda, przy Danii, ale sposób administrowania wyspą stał się bardziej znośny i ułatwił wytworzenie normalnego układu gospodarczego.

W 1830 r. Islandczycy uzyskali dwa miejsca w parlamencie duńskim – Radzie Korony.

W latach trzydziestych XIX stulecia zaznacza się poprawa sytuacji gospodarczej na Islandii. Pomimo że w 1816 r. Islandczykom udaje się przełamać monopol handlu duńskiego, odczuwalne efekty wszakże przyniosło to dopiero po 1854 r., kiedy to zrównano opłaty za uzyskanie koncesji handlowej dla wyspiarzy z opłatami wnoszonymi przez cudzoziemców. Umożliwiło to Islandii wyjście z zupełnej izolacji i włączenie się do handlu międzynarodowego. Z wolna wzmocniona ekonomicznie wyspa poczęła czynić starania nad reaktywowaniem utraconych instytucji samorządowych.

8 marca 1843 r. Duńczycy zdecydowali się na zwołanie *Alþingi*, chociaż pozostawili mu jedynie uprawnienia opiniodawcze. Wybory przeprowadzono w następnym roku, a *Alþingi* zebrał się 1 lipca 1845 r. W jego składzie zasiada-

¹³ T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa 1978, s. 90 i 91.

ło 26 posłów i był on jednoizbowy. Każdy z posłów wybierany był w jednym z dwudziestu okręgów wyborczych, a 6 nominował monarcha duński. Wybory przeprowadzano według ordynacji obowiązującej w Danii – uprawnionymi do głosowania byli tylko zamożni mężczyźni po ukończeniu 25 lat. Na Islandii warunki te spełniało 5% populacji.

Ruch narodowy na wyspie potężniał w miarę stosowania przez Duńczyków ucisku w coraz to bardziej wyrafinowanych formach. W 1851 r. inkorporowano Islandię do Danii i, przyznając jej status prowincji, rozciągnięto na wyspę konstytucję duńską. Wywołało to liczne protesty i wzmożony opór ludności. Prowadzona przez Jóna Sigurdssona walka niepodległościowa doprowadziła, co prawda, do przyznania Islandii autonomii, ale w ograniczonym wymiarze (rozszerzono ją dopiero w 1903 r.). Zła sytuacja ekonomiczna spowodowała liczną emigrację zarobkową do Stanów Zjednoczonych i Kanady, gdzie z biegiem lat utworzyły się autonomiczne ośrodki kulturalne.

Ogólnoeuropejskie wrzenie w czasie „Wiosny Ludów” dotarło także na wyspę i spowodowało ośmielenie działaczy politycznych do wystąpień na rzecz przywrócenia i rozszerzenia autonomii. Przywódcą islandzkiego ruchu został Jón Sigurdsson (1811–1879) – znawca języków i literatur klasycznych oraz starożytności islandzkiej. Literat i polityk kierował równocześnie Islandzkim Towarzystwem Naukowym w Kopenhadze, gdzie zamieszkiwał i skąd przewodził walce o wyzwolenie narodowe.

2. Konstytucje historyczne

Walka o autonomię Islandii przypadła na koniec lat sześćdziesiątych XIX stulecia i związana była z przygotowaniem i ogłoszeniem w 1866 r. kolejnej duńskiej ustawy zasadniczej¹⁴. Wysuwane przez wyspiarzy żądania sprowadzały się do powołania odrębnego ministerstwa, zajmującego się sprawami Islandii i kierowanego przez Islandczyka, a także do zapewnienia stosownej liczby miejsc w parlamencie duńskim oraz oparcia stosunków duńsko-islandzkich na zasadzie unii personalnej. Opór duńskich kół rządzących był jednakże znaczny. Duńczycy stali wówczas przed problemem autonomii dla Szlezwiku i Holsztynu oraz zwlekali z podjęciem decyzji. Podjęli ją dopiero 2 stycznia 1871 r., wydając ustawę o częściowej autonomii dla Islandii. Był to moment zwrotny w staraniach Islandczyków. Duńczycy zaczęli się nie tylko liczyć z postulatami wyspiarzy, ale i – co więcej – starali się je spełniać.

W 1873 r. Islandia wydała pierwsze w swej historii znaczki pocztowe. Miała to być swoista promocja tego nordyckiego kraju.

Trzy lata później, 5 stycznia 1874 r., uchwalono ustawę zasadniczą dla Islandii, a jej wejście w życie związane z podróżą monarchy duńskiego Chrystiana IX (1863–1906) na wyspę. Konstytucja zwiększała zakres autonomii, pozostawiając

¹⁴ W. Czapliński, *Dzieje Danii nowożytnej 1500–1975*, Warszawa 1982, s. 205 i n.

w gestii Islandczyków sprawy ustawodawstwa i ustroju administracji. Dokonano także reorganizacji *Althingu*, który stał się specyficznym parlamentem bikameralnym. Liczył on od tej chwili 36 posłów, z których 6 mianował sam król. Posłowie mianowani przez króla oraz 6 posłów pochodzących z wyborów tworzyło izbę wyższą, pozostałych 24 – izbę niższą. Sesje obu izb nazywano Zjednoczonym *Alþingi*. W latach 1874–1915 powoływano jedynie doraźnie komisje parlamentarne. Po 1915 r. powoływano 7 komisji stałych w każdej z izb. Taki kształt parlamentu Islandii przetrwał do 1991 r.

Utworzono również ministerstwo ds. Islandii z siedzibą w Kopenhadze, jednakże kierowanie nim powierzono Duńczykowi¹⁵. Nie zadowolilo to wyspiarzy i spowodowało dalsze protesty, mimo że Dania w dużej mierze spełniła ich postulaty autonomii.

Równoległe z tymi procesami w latach 1870–1890 Islandię ogarnęła fala emigracji, kierująca się głównie do USA i Kanady, a także do odległej Brazylii. Wyemigrowało ponad 20 tys. mieszkańców wyspy. Islandia liczyła wówczas 59 tys. mieszkańców. Trudno zatem ocenić w pełni, czym dla Islandii była tak wielka rzesza emigrantów¹⁶.

Pod koniec XIX w. nastąpiło zintensyfikowanie działań na rzecz szerszej autonomii wyspy. Sukcesem autonomistów stało się przeniesienie w 1903 r. ministerstwa ds. Islandii do Reykjavíku, a rok później mianowanie na stanowisko ministra Islandczyka Hannesa Hafsteina. Co więcej, ponosił on odpowiedzialność przed *Alþingi*, a nie parlamentem Danii. Islandczycy uzyskali wówczas autonomię wewnętrzną i rozpoczęli proces budowy demokracji parlamentarnej.

Nowelizacja konstytucji z 1874 r. przyniosła zwiększenie do 40 liczby posłów do *Althingu*. Dokonało się to poprzez zmiany w konstytucji duńskiej, które weszły w życie 1 lutego 1904 r. W konsekwencji spowodowano znaczne osłabienie pozycji duńskiego gubernatora.

Ustępstwa Duńczyków wydają się jednakże z perspektywy historii spóźnione, nie zadawały one już dążeń społeczeństwa wyspy, które domagało się coraz wyraźniej i śmieiej odzyskania pełnej niepodległości. W 1908 r. wprowadzono tajność głosowania w wyborach do *Alþingi*. W 1912 r. nastąpiło dalsze rozszerzenie kompetencji *Alþingi*, a rok później Islandia uzyskała odrębną flagę narodową.

I wojna światowa początkowo odbiła się korzystnie na gospodarce wyspy, ostatecznie zaś spowodowała spore trudności i reorientację w handlu zagranicznym. Głównym bowiem kierunkiem eksportu ryb i ich przetworów był niezwykle chłonny rynek brytyjski, a w końcowych latach wojny także amerykański. Zapoczątkowane wówczas związki z USA już w niedalekiej przyszłości miały w istotny sposób wpłynąć na losy Islandii i jej mieszkańców.

¹⁵ K. Seignobos, *Dzieje polityczne Europy współczesnej. Rozwój stronnictwa i form politycznych 1814-1899*, t. I, Warszawa 1900, s. 580.

¹⁶ T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*. Warszawa 1978, s. 96.

5 czerwca 1915 r. znowelizowano duńską ustawę zasadniczą. Wzmocniono pozycję izby niższej parlamentu, zwiększono liczbę jego członków do 140 i zdeokratyzowano ordynację wyborczą. Przyznano m.in. prawa wyborcze kobietom, dotyczyło to także Islandii¹⁷. Poczynione w metropolii zmiany ustrojowe oznaczały dla Islandii kolejną nowelizację ustawy zasadniczej, na podstawie której zwiększono uprawnienia ministra ds. Islandii¹⁸. 1 marca 1917 roku resort ten powierzono wybitnemu politykowi Jonowi Magnussonowi.

W końcu od 1 grudnia 1918 roku Islandia stała się niepodległym państwem, posiadającym własny parlament i rząd; z Danią łączyła ją jedynie unia personalna. Zróznicował się system partyjny: socjaldemokraci i liberalni demokraci występowali odtąd obok tradycyjnie silnych konserwatystów. W latach trzydziestych pojawili się również komuniści, znajdując oparcie w silnym ruchu związkowym.

Na ten krok Danii wpłynęło wiele czynników, pośród których najważniejsze znaczenie zdają się mieć aspekty ówczesnej sytuacji międzynarodowej. Tadeusz Cieślak dostrzega, że w kontekście nadziei Duńczyków na odzyskanie części Szlezwiku „przydatny im mógł być argument powołujący się na własne respektowanie postulatów małych narodów”¹⁹.

W takiej sytuacji pojawiła się potrzeba wydania kolejnej noweli do konstytucji Islandii. Została ona uchwalona w 1920 r. Islandia poczyniła kolejny ważny krok na drodze do uzyskania pełnej suwerenności. Nowela nie tylko potwierdziła i wprowadziła do ustawy zasadniczej zawartą unię personalną z Danią, ale także prowadziła bądź nawiązywała do szeregu rodzimych instytucji ustrojowych, w szczególności sądownictwa i administracji. Nowy impuls do działania uzyskał *Alþingi*, m.in. poprzez powstanie nowych partii politycznych o programie wyraźnie niepodległościowym. Liczbę posłów zwiększono do 42. Wszakże, niezależnie od zachodzących zmian ustrojowych, Islandia zachowała nadal silne i wielopłaszczyznowe więzi z duńską metropolią. Nowelizacja z 1920 r. była, jak się wydaje, najważniejszą zmianą w islandzkiej konstytucji z 1874 r. Formalnie był to akt potwierdzający suwerenność wyspy. Stał się też, jak później pokazały wydarzenia historyczne, wzorcem dla rozwiązań konstytucyjnych, przyjętych po zerwaniu związków z Danią w czerwcu 1944 r.²⁰

W noweli z 1934 r. zwiększono liczbę mandatów do parlamentu do 49 i obniżono do 21 lat wiek uprawnionych do głosowania. Była to ostatnia nowelizacja ustawy zasadniczej z 1874 r. W takim kształcie ustrojowym zastała Islandię II wojna światowa.

¹⁷ W. Czaplinski, *Dzieje Danii ...*, s. 258.

¹⁸ T. Cieślak, *Zarys...*, s. 208.

¹⁹ *Tamże*, s. 238.

²⁰ B. Piotrowski, *Współczesna Islandia*, Warszawa 1969, s. 16.

3. Obowiązująca konstytucja z 1944 roku

Na samym początku wojny Islandia zadeklarowała neutralność. Jednakże zajęcie przez Niemców Danii w kwietniu 1940 r., a następnie Norwegii, spowodowało, że to odległe wyspiarskie państwo stało się newralgicznym punktem strategicznym. Posiadanie kontroli nad Islandią zapewniało możliwość dozoru szlaków żeglugowych na północnych obszarach Atlantyku. Neutralność wyspy w tym stanie rzeczy stała się problematyczna. W dalszej konsekwencji wywołało to dyskusje nad kształtem polityczno-ustrojowym Islandii. Działające partie polityczne z trudem zgadzały się ze sobą co do przyszłych rozwiązań politycznych. Nie przeszkadzało to jednakże temu, że solidarnie opowiadały się za zerwaniem więzi unijnych z Danią.

Sprawa była wszakże bardzo skomplikowana, bowiem Islandia, po zajęciu przez Niemców Danii, znalazła się w stanie wojny. Nie uznała okupacji metropolii, wystosowując 1 kwietnia 1940 r. ostry protest do Berlina. Dzień wcześniej *Alþingi* wydał rezolucję, w której oświadczył, że przejmuje te kompetencje, które dotychczas wypełniał rząd i monarcha duński. Wyjątkowe, ze strategicznego punktu widzenia dla toczącej się wojny, położenie wyspy spowodowało określone reakcje aliantów. USA od samego początku popierały dążenia Islandczyków do pełnej suwerenności, natomiast Wielka Brytania proponowała odłożenie tej kwestii do czasu zakończenia wojny²¹. Równocześnie Brytyjczycy poczynili przygotowania wojskowe, mające na celu zajęcie wyspy, w obawie, że uprzedzą ich w tym Niemcy. Stąd 10 maja 1940 r., w miesiąc po zajęciu Danii, wojska brytyjskie zajęły najpierw Wyspy Owcze, a następnie wylądowały na Islandii. Rząd islandzki, niedysponujący praktycznie żadnymi siłami zbrojnymi, ograniczył się do wyrażenia protestu. Uznał interwencję za pogwałcenie statusu neutralności. W odpowiedzi rząd Jej Królewskiej Mości zapewnił, że jego wojska zostaną wycofane niezwłocznie po zakończeniu działań wojennych, deklarując równocześnie zasadę niemieszania się w wewnętrzne sprawy kraju.

Natomiast 17 kwietnia 1940 r. Departament Stanu USA wydał oświadczenie, w którym zawiadamiał rządy Niemiec, Włoch, Francji i Holandii, że obszary północnego Atlantyku na zachód od 26 południka stanowią „amerykańską strefę bezpieczeństwa”. Niedługo po tym Stany Zjednoczone, w tajnym układzie z Wielką Brytanią, zapewniły sobie dzierżawę części brytyjskich baz wojskowych na Islandii na 99 lat²². Punktem zwrotnym w historii stało się przystąpienie USA do wojny. Wyspa znalazła się w bezpośrednim kręgu zainteresowań Stanów Zjednoczonych, które przejęły na siebie jej obronę. Pierwsze oddziały amerykańskie wylądowały w stolicy kraju 7 lipca 1941 r. (na mocy układu z 8 czerwca

²¹ J. I. Goloszubov, *Skandynawija i problemy poslewojennoj Evropy*, Moskwa 1974, s. 30 i 31.

²² H. Katz, *Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 464; także J. I. Goloszubov, *Skandynawija...*, s. 32 stwierdza, że zainteresowanie USA Islandią było tak duże, iż rozważano możliwość uczynienia wyspy jednym ze stanów amerykańskich. Powołuje się przy tym na pracę G. Bendiktssona, *Isladija v borbie za nezavisimost (1940–1945)*, Moskwa 1958.

1941 r.). Niewielu chyba zdawało sobie wówczas sprawę z tego, że fakt ten zawazy na długo na losach i kształcie tego państwa oraz jego konfiguracji międzynarodowej. W hermetyczny dotąd świat wyspy wtargnęły nowe prądy polityczne i kulturowe. Obecność amerykańska na wyspie budziła protest społeczeństwa islandzkiego i była powodem ruchów politycznych, dyferencjujących społeczeństwo i wywołujących nastroje frustracji. Miało to swoje daleko idące następstwa kulturowe.

Jednym z szoków cywilizacyjno-kulturowych było pojawienie się na Islandii nieznanego tu zjawiska prostytucji. Policja zarejestrowała ponad 500 kobiet mających kontakty z żołnierzami, z czego 73 dziewczyny poniżej 16 roku życia. Był to wierzchołek góry lodowej. Około 300 Islandek związało się na stałe z Amerykanami i wyemigrowało z nimi. Upadł mit islandzkiej kobiety. Islandczycy w zettknięciu się z inną cywilizacją przewartościowali swoją wizję świata²³. Na wyspie pojawiła się też nieznaną na taką skalę przestępczość. W 1940 r. wprowadzono pierwszy w historii kodeks karny. Gwałtowna i inspirowana przede wszystkim przez działania czynników zewnętrznych przemiana i dyferencjacja kultury islandzkiej wytworzyła w niej poczucie zagrożenia, a w każdym razie zachwianie jej systemu aksjologicznego.

Wyzwolenie z kompleksów prowincjonalizmu i tradycjonalizmu, całkowite usamodzielnienie się kultury islandzkiej przez zerwanie więzów i zależności wobec kultury duńskiej, dążenie do odnalezienia porozumienia i kontaktu z nowoczesnymi nurtami Europy i Ameryki postawiło przed kulturą islandzką pytanie o jej tożsamość historyczną, o jedność jej stylu, o autentyczność tworzonych i petryfikowanych przez nią w pamięci społecznej wartości i wzorów. Nawiązanie ściślejszych więzi z dalekim i bogatym światem, zyskanie niezależności państwowej, włączenie się w sieć ekonomicznych i wojskowych układów, spajających blok państw mieszczańskiego Zachodu, nie przyniosło spełnienia snu o zbawczej i przekształcającej w sposób pozytywny silę wysoko rozwiniętej cywilizacji.

Fakty te poprzedziły jednakże doniosłe, ze względu na uniezależnienie się od władz duńskich, decyzje *Alþingi*. W maju 1940 r. wydał on oświadczenie o dążeniu do zmiany formy ustroju z monarchii na republikę. Nie chciano jednakże zerwania formalnych więzi z Danią. Ponadto na stanowisko regenta powołano Sveinna Bjórnsóna. Motywując ten krok, *Alþingi* wskazywał, że Dania nie może wypełniać swoich obowiązków traktatowych wobec okupacji niemieckiej i w tej sytuacji uznano za niezbędne utworzenie instytucji regenta. W tej samej uchwale podkreślono także prawo Islandii do nieodnawiania unii, która wygasała w 1943 r. Rząd duński przyjął te uchwały z nieufnością, jednakże formalnie ich nie oprotestował. W 1942 r. zwiększono też liczbę posłów do *Alþingi*, który liczył już 52 deputowanych.

Obecność wojsk amerykańskich na wyspie niezwykle korzystnie wpłynęła na sytuację ekonomiczną. Za korzystanie z baz USA zapłaciły Islandii 20 mln dola-

²³ H. Kadečkova, *Dějiny ...*, s. 242.

rów. Gwałtownie wzrósł dochód narodowy: o ile w 1929 r. wynosił on 96,7 mln koron islandzkich, a w 1939 roku 128,5 mln koron, to w 1942 r. osiągnął wartość 546,3 mln. W tej sytuacji ekonomicznej odżyły, niejako naturalnie, te siły polityczne, które opowiadały się za nieprzedłużaniem unii z Danią i uzyskaniem pełnej suwerenności. Działo się to przy pełnej akceptacji Stanów Zjednoczonych²⁴.

Podkreślić trzeba, że wysiłki Islandii o oddzielenie się od metropolii duńskiej były niezwykle legalistyczne. Zaskakuje to tym bardziej, że status władz w samej Kopenhadze budził wątpliwości co do ich reprezentatywności²⁵. Niewątpliwie dodatkowym elementem, rozbudzającym wolnościowe aspiracje wyspiarzy, był fakt zbliżającej się daty wygaśnięcia traktatu duńsko-islandzkiego, zawartego w 1918 r. i mającego obowiązywać przez 25 lat.

Wiosną 1943 roku Islandia zaczęła organizować własną, niezależną od Danii służbę dyplomatyczną²⁶. Był to kolejny poważny krok na drodze rozluźniania więzi z Danią.

17 maja 1943 r. *Alþingi* podjął uchwałę o całkowitym uniezależnieniu się od Danii i zerwaniu z nią więzi polityczno-ustrojowych, a zwołany ponownie na wiosnę 1944 r. postanowił przeprowadzić referendum w sprawie przyszłości i ustroju politycznego Islandii. Referendum zarządzono na 20–23 maja 1944 r. Postawiono w nim dwa pytania:

1. Zerwać lub nie unię polityczną z Danią?
2. Czy Islandia ma być republiką czy monarchią?

W wyniku referendum za zerwaniem unii opowiedziało się 70 536 uprawnionych do głosowania, a przeciwko – 315. Natomiast za republikańską formą rządów było 68 862 obywateli, zaś za monarchią – 1064²⁷. Tak więc w sposób niebudzący wątpliwości została przesądzona konfiguracja polityczna i ustrojowa kraju. Znajdująca się formalnie pod okupacją Islandia ogłosiła swoją niepodległość, będąc mniej znanym w historii przypadkiem uzyskania suwerenności. W niecały miesiąc później, zebrany na posiedzeniu rozpoczętym 10 czerwca 1944 roku, *Alþingi* ogłosił 17 czerwca tekst ustawy zasadniczej.

Konstytucja Republiki Islandii od wejścia w życie w 1944 r. do chwili obecnej zmieniła się w niewielkim stopniu. Dokonywano sześciu nowelizacji (w latach 1959, 1968, 1984, 1991, 1995 i 1999), które były cząstkowe.

Pierwsza nowelizacja Konstytucji miała miejsce w 1959 r., po 15 latach jej obowiązywania. Zmieniła ona treść art. 31, zwiększając liczbę posłów zasiadających w *Alþingi* z 52 do 60. Obok konstytucji zmieniono także ordynację wyborczą. Wprowadzono podział na 8 wielomandatowych okręgów wyborczych, dodając 8 mandatów.

Nowelizacja z 1968 r. dotyczyła art. 33. Obniżono cenzus wieku z 21 do 20 lat.

²⁴ B. Piotrowski, *Współczesna ...*, s. 18 i 19.

²⁵ J.W. Kudrina, *Dania w годы второй мировой войны*, Moskwa 1975, *passim*.

²⁶ J.I. Goloszubov, *Skandinavija...*, s. 85.

²⁷ B. Piotrowski, *Współczesna...*, s. 21 i 22.

W 1984 r. ponownie została zmieniona treść art. 31 – zwiększono liczbę posłów z 60 do 63. Zmieniono także art. 33, obniżając cenzus wieku z 20 do 18 lat oraz zniesiono pięcioletni domicyl w wyborach do parlamentu.

Poważnymi zmianami w treści ustawy zasadniczej były nowelizacje z lat 1995 i 1999, które dotyczyły katalogu praw i wolności. Nie tylko znacznie je rozszerzono, ale także starano się dostosować je do standardów międzynarodowych.

Konstytucja jako akt o najwyższej mocy prawnej ma szczególny tryb zmiany. Poddanie zmian ustawy zasadniczej pod głosowanie dwu kolejno wybranych składów *Alþingi* niewątpliwie świadczy o tym, że Islandia należy do kręgu zachodniego kultury prawa nordyckiego i swój rozwój konstytucyjny oparła na doświadczeniu duńskim. Obowiązująca ustawa zasadnicza z 1944 r. uregulowała zmiany konstytucji w art. 79. Brzmi on:

„Propozycje poprawek lub uzupełnień do niniejszej Konstytucji mogą być wnoszone zarówno na zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych sesjach *Alþingi*. Jeżeli propozycja zostanie przyjęta, *Alþingi* ulega niezwłocznemu rozwiązaniu i odbywają się wybory powszechne. Jeśli po wyborach *Alþingi* uchwali projekt w niezmienionym brzmieniu i potwierdzi to Prezydent Republiki, zmiana Konstytucji wchodzi w życie.

Jeżeli *Alþingi* uchwali poprawkę dotyczącą statusu Kościoła zgodnie z art. 62, zostanie ona przedłożona do zaaprobowania lub odrzucenia w głosowaniu tajnym przez wszystkich uprawnionych do głosu”²⁸.

Zmiany obejmować mogą zarówno uzupełnienie dotychczasowych uregulowań, jak i wnoszenie nowych postanowień zastępujących dotychczas istniejące.

Inicjatywa dokonania zmian konstytucji należy do deputowanych i członków rządu, działających z upoważnienia gabinetu. Jak się wydaje, zmiany inspirować może także Prezydent, który może przewodniczyć rządowi – wówczas obraduje on jako Rada Państwa. „Ponadto, zgodnie z art. 25 konstytucji Prezydent Republiki może samodzielnie zgłaszać projekty ustaw; *per analogiam* zasadę tę należy odnosić również do zgłaszania projektów konstytucji”²⁹.

Projekt zmian kierowany jest do *Alþingi*. Przechodzi on, tak jak ustawy zwykłe, przez trzy czytania. Po zaakceptowaniu projektu następuje obligatoryjne rozwiązanie parlamentu i zarządzenie nowych wyborów. Czyni to prezydent.

Nowe wybory odbywają się nie później niż w terminie 45 dni po rozwiązaniu izby. Po przeprowadzonych wyborach *Alþingi* zbiera się nie później niż w ciągu 10 tygodni, licząc od daty jego rozwiązania.

Nowo wybrany parlament musi przegłosować większością głosów projekt zmian w niezmienionym brzmieniu. Uchwalone zmiany przesyła się prezydentowi, który w ciągu dwu tygodni je zatwierdza i zarządza ich ogłoszenie.

²⁸ *Konstytucja Islandii*, tłumaczenie i wstęp J. Osiński, Warszawa 2009, s. 53 i 54; także *Konstytucja Republiki Islandii*, wstęp i tłumaczenie S. Sagan, Rzeszów 2006.

²⁹ M. Grzybowski, *Zasady zmiany Konstytucji Islandii*, [w:] *Zasady zmiany konstytucji w państwach europejskich*, red. R. Grabowski, S. Grabowska, Warszawa 2008, s. 175.

Jednakże w przypadku odmowy przez prezydenta złożenia podpisu pod uchwalonymi zmianami zarządza się obligatoryjnie referendum ogólnokrajowe. Do przyjęcia projektu konieczne jest jego zaaprobowanie przez większość biorących udział w głosowaniu.

Dodać trzeba, że istnieje możliwość wnoszenia projektów zmian w konstytucji zarówno na sesjach zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych. Wówczas jedynym zadaniem *Alþingi* pozostaje rozpatrzenie wnoszonych zmian.

Jednakże przewiduje się także szczególny tryb zmian ustawy zasadniczej. Dzieje się to w przypadku, kiedy dotyczyłyby one statusu Kościoła ewangelicko-luterańskiego – art. 62. Jest on na Islandii konfesją państwową i ma szczególne umocowanie w ustawie zasadniczej. W każdym zatem przypadku podjęcia inicjatywy związanej ze zmianą art. 62 ustawy zasadniczej konieczne jest zatwierdzenie ich przez ogólnokrajowe referendum przy poparciu przez większość głosujących. To wyraźna specyfika islandzkiej konstytucji, tym większa, że obecnie, poza Danią, wyznanie ewangelicko-luterańskie przestało być religią państwową w innych krajach nordyckich.

Efektom kryzysu ekonomicznego, jaki dotknął wyspę w 2008 r., było spontaniczne żądanie społeczeństwa islandzkiego zmiany ustawy zasadniczej. Dostrzeżono bowiem, że istniejące mechanizmy konstytucyjne są niewydolne i umożliwiły rządowi ukrywanie prawdy o narastającym kryzysie.

Utrata obywateli Islandii zaufania do parlamentu i rządu zaowocowała spontanicznym wyłonieniem 950-osobowej grupy inicjatywnej, która miała sformułować propozycje i ustalić w oparciu o nie kształt nowej ustawy zasadniczej³⁰, który umieszczono w internecie. Obywatele mogli wnieść doń swoje uwagi przez Facebook.

Po raz pierwszy w historii światowego konstytucjonalizmu Islandczycy przygotowali tekst nowej konstytucji w wyniku konsultacji drogą elektroniczną. W celu przeprowadzenia rewizji ustawy zasadniczej w 2010 r., spośród różnych środowisk społecznych, została wyłoniona 25-osobowa komisja – Rada Konstytucyjna. Koordynowała ona konsultacje internetowe z obywatelami.

Komisja pracowała nad projektem nowej ustawy zasadniczej od kwietnia do lipca 2011 r., po czym dokument ten trafił do Internetu w celu zweryfikowania go przez obywateli. Umieścili oni ponad 3600 komentarzy i 370 sugestii odnośnie do nowego tekstu konstytucji. Pod koniec lipca projekt został przesłany do *Alþingi* w celu poddania go pod referendum, które na Islandii nie ma charakteru wiążącego. W referendum, mającym szerszy charakter niż wypowiedzenie się przez obywateli tylko w sprawie nowej konstytucji, zadano sześć pytań dotyczących:

- projektu nowej konstytucji,
- referendów organizowanych z inicjatywy obywateli,
- ordynacji wyborczej,
- statusu Kościoła Państwowego Islandii,

³⁰ W 2010 r. tylko 10,5 % obywateli Islandii darzyło dużym zaufaniem parlament.

- zasobów naturalnych oraz
- przyszłego systemu demokratycznego, w tym ograniczenia sprawowania urzędu przez prezydenta do trzech kadencji.

Referendum na Islandii przeprowadzono 20 października 2012 r. Za tekstem nowej konstytucji opowiedziało się 66% głosujących. Frekwencja była, jak na warunki islandzkie, niska i wyniosła 49%. Wynik nie ma charakteru wiążącego. Jest to swoisty paradoks, bowiem większość Islandczyków popiera partie, które nie chcą rewizji ustawy zasadniczej, tj. Partię Niepodległości i Partię Postępu. 27 kwietnia 2013 r. wygrały one wybory i sformułowały rząd koalicyjny z premierem Sigmunduręm Daviðem Gunnlaugssonem. Dalsze losy projektu są uzależnione od jego poparcia w *Alþingi*, gdzie, jak wskazano, większość posiadają partie niechętne rewizji istniejącej ustawy zasadniczej.

Taka procedura przygotowania projektu nowej konstytucji została uznana za precedensowy przejaw demokracji bezpośredniej.

* * *

Rozwój narodowych instytucji ustrojowych Islandii i – co za tym idzie – aktów prawnych, które je regulowały, przebiegał w czterech etapach. Pierwszy etap rozpoczęty w X w. to stworzenie oryginalnego systemu ustrojowego, którego osią były instytucje demokracji bezpośredniej oraz „parlament rodów” – *Alþingi*. Zaznacza się też tutaj silna pozycja prawników (*goðar*).

W okresie drugim, który obejmuje lata dominacji norweskiej (1264-1380) podejmowano próby kodyfikacji prawa islandzkiego (Kodeks Szarej Gęsi), a także narzucanie wyspiarzom prawa norweskiego (*Joñasbok*).

W kolejnym etapie, który obejmował duńską dominację nad wyspą, nastąpiło narzucanie Islandczykom systemu prawa metropolii, szczególnie po 1662 r., kiedy to wyspa stała się formalnie integralną częścią Danii.

Dopiero w XIX w. następuje powrót do rodzimych tradycji ustrojowych. Wyraźnie jednak da się dostrzec, że Islandczycy rozwijali swoje instytucje ustrojowe zrazu w ramach autonomii, a później – po 1944 r. – w ramach niepodległego państwa pod dużym wpływem duńskich rozwiązań ustrojowych.

Proces ten odczuwa się wyraźnie także i w czasach współczesnych. Być może pojęta spontanicznie próba rewizji ustawy zasadniczej po kryzysie z 2008 r. spowoduje powrót do starych tradycji ustrojowych, nawiązujących do instytucji demokracji bezpośredniej.

Stanisław Sagan, Viktoriya Serzhanova

**ACTS CONCERNING POLITICAL SYSTEM OF ICELAND
AND ICELANDIC CONSTITUTIONS**

The main aim of the article is to analyze the political and constitutional acts of Iceland. Icelandic constitutionalism was developing in the shade and under the influence of Danish political achievements. Danish law belongs to the so called western circle of Nordic legal culture. In Iceland the original institutions of government, which dates back to the beginning of the thirteenth century, have developed. The annexation of Iceland by Denmark at the end of the fourteenth century tied the fate of Icelanders with this country and its legal culture until the mid-twentieth century. This caused that the development of the indigenous political institutions of Iceland, which dates back to the beginning of the tenth century, was stopped.

The Authors refer to the legal acts concerning political system of Iceland in the pre-constitutional period, Icelandic historical constitutions and the constitution of 1944, which is still in force. Currently, Icelanders are preparing a revision of their constitution. Original, yet unique feature of this process is that for the first time in the history of global constitutionalism Icelanders have prepared the text of a new constitution through online consultations. Such procedure of the preparation of the draft of a new constitution has been considered as the unprecedented manifestation of direct democracy.